

Міністерство освіти і науки України
Львівський національний університет імені Івана Франка

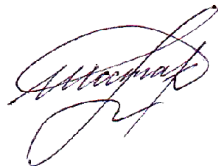
ШОСТАК ОЛЬГА ОЛЕКСАНДРІВНА

УДК 821.161.2.09 : 331.556.46

«ЕМІГРАЦІЙНИЙ» ТЕКСТ ІВАНА ФРАНКА

10.01.06 – теорія літератури

АВТОРЕФЕРАТ
дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата філологічних наук

Львів – 2018

Дисертацією є рукопис.

Роботу виконано на кафедрі української літератури Рівненського державного гуманітарного університету.

Науковий керівник: доктор філологічних наук, професор
Гнатюк Михайло Іванович,
Львівський національний університет
імені Івана Франка,
завідувач кафедри теорії літератури
та порівняльного літературознавства.

Офіційні опоненти: доктор філологічних наук, професор
Бунчук Борис Іванович,
Чернівецький національний університет
імені Юрія Федьковича,
професор кафедри української літератури,
декан філологічного факультету;

кандидат філологічних наук, доцент
Левчук Тереза Петрівна,
Східноєвропейський національний університет
імені Лесі Українки,
доцент кафедри теорії літератури
та зарубіжної літератури.

Захист дисертації відбудеться «08» листопада 2018 р. о 14.00 на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 35.051.13 у Львівському національному університеті імені Івана Франка (79000, м. Львів, вул. Університетська, 1).

З дисертацією можна ознайомитись у Науковій бібліотеці Львівського національного університету імені Івана Франка за адресою: 79601, м. Львів, вул. Драгоманова, 5.

Автореферат розіслано «05» жовтня 2018 р.

Учений секретар
спеціалізованої вченої ради Д 35.051.13,
кандидат філологічних наук, доцент

Р.О. Крохмальний

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми. Еміграція як проблема набула цілісного осмислення у світовій літературі другої половини ХІХ – початку ХХ ст. У цей час у Європі активізувались міграційні рухи, пов'язані з пошуком місця праці або й постійного проживання через складну соціально-економічну ситуацію на батьківщині. У Галичині – найбільш перенаселеному краї Австро-Угорщини – ця проблема належала до однієї з першорядних. Вона була притаманна й Наддніпрянщині, що входила в той час до складу Російської імперії. Поширеним явищем стали внутрішні міграції з сіл до промислових міст. А в 1880–1890-х рр. розпочався масовий виїзд до США, Бразилії, Канади. Тема еміграції репрезентована в українській літературі кінця ХІХ – початку ХХ ст., зокрема у творах Т. Бордуляка, С. Васильченка, Грицька Григоренка, П. Карманського, Б. Лепкого, Л. Лопатинського, О. Маковея, Д. Марковича, В. Потапенка, В. Стефаніка, А. Чайковського, Марка Черемшини та ін.

Особливий резонанс тема пошуків кращої долі на чужині отримала у творчості І. Франка. Еміграційні мотиви з'явилися ще в його ранніх поетичних текстах, але вони не були чітко окресленими («Від'їзд гуцула» (1875), «Якось-то буде» (1880), «[Оповідання цюпасника]» (1880), «Рідне село» (1880), «Журавлі» (1883)). У 1884 р. письменник працює над поемою «Швінделеса Пархенбліта вандрівка з села Дерихлопи до Америки і назад», яка залишилась незавершеною. Цей текст накреслює новий еміграційний вектор, оскільки розповідає про вимушений виїзд галицького єврейства. Надалі тема еміграції знайшла відображення в публіцистичних статтях І. Франка (1891–1897). Упродовж 1896–1898 рр. письменник створює поезії про виїзд галицьких селян за кордон, які згодом об'єднує в цикл «До Бразилії»¹ (збірка «Мій Измарагд»). Але риси «еміграційних» текстів простежуються і в драматургії та прозі І. Франка, хоча тема виїзду за межі батьківщини переведена в них на інші семантичні реєстри (повість «Для домашнього огнища» (1892), комедія «Майстер Чирняк» (1894), новела «Сойчине крило» (1905) та ін.).

Комплекс творів І. Франка про еміграцію складає «еміграційний» текст. Проте це поняття у франкознавстві залишається недослідженим і відповідно не функціонує як термін. Літературознавці долучають твори письменника на еміграційну тематику до різних дослідницьких контекстів: естетичні домінанти, проблематика, жанрові особливості, наративні структури (О. Білецький, М. Зеров, І. Денисюк, М. Гнатюк, Т. Гундорова, Р. Голод, М. Гуняк, Ю. Клим'юк, В. Корнійчук, М. Легкий, Т. Пастух та ін.), однак не виокремлюють їх у корпус «еміграційного» тексту з особливою поетикою та мотивною парадигмою, а також зі специфічними ієрархічними відношеннями між творами. Відтак теорія «еміграційного» тексту І. Франка потребує ґрунтовного прочитання. Сьогодні важливо з'ясувати, як соціальний феномен еміграції стає художнім текстом: від формування системи стійких образів-

¹ ¹ У першому виданні збірки І. Франка «Мій Измарагд» (Франко, І., 1898. *Мій Измарагд. Поезії Івана Франка*. Львів: Накладом т-ва «Академічна Громада» у Львові. 3 друк. нар. Ст. Манецкого і Спілки під зарядом В. Годака. 174 с.) цикл має назву «До Бразилії». Надалі вживатимемо її.

топосів, мотивного репертуару на основі матеріалів публіцистики І. Франка про еміграцію та емігрантського фольклору до формального вираження на рівні тропіки, фігур, версифікації, композиції. Тому продуктивним видається аналіз «еміграційних» творів І. Франка як специфічно організованої надтекстової структури із залученням неориторичної методології для з'ясування різноаспектних стратегій втілення авторських інтенцій.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертацію виконано на кафедрі української літератури Рівненського державного гуманітарного університету в межах наукової теми «Українська література в культурологічному аспекті» (державний реєстраційний номер – 0117U007579). Тему дисертації затверджено на засіданні вченої ради Рівненського державного гуманітарного університету (протокол №6 від 30 червня 2016 р.).

Мета роботи – комплексне дослідження «еміграційного» тексту І. Франка, виявлення домінантних риторичних стратегій белетризації соціальної теми та своєрідності авторського художнього осмислення концепту еміграції.

Досягнення мети передбачає виконання таких **завдань**:

- 1) проаналізувати теоретико-методологічні засади дослідження корпусу творів про еміграцію;
- 2) окреслити феномен «еміграційного» тексту І. Франка як поліструктурної надтекстової єдності;
- 3) з'ясувати специфіку «еміграційних» творів письменника в контексті української літератури кінця ХІХ – початку ХХ ст.;
- 4) встановити публіцистичні, фольклорні джерела «еміграційного» тексту І. Франка і визначити центральні топоси;
- 5) схарактеризувати риторичні особливості творів про еміграцію на рівні форми (композиція, тропіка, фігури, версифікація та ін.);
- 6) розглянути кореляцію засобів традиційної та індивідуально-авторської поезики в «еміграційному» тексті І. Франка;
- 7) зіставити стратегії репрезентації еміграційної теми в ядерному (цикл «До Бразилії») і периферійних субтекстах.

Об'єкт дослідження – цикл поезій І. Франка «До Бразилії», поема «Швінделеса Пархенбліта вандрівка з села Дерихлопи до Америки і назад», новели «Батьківщина» і «Сойчине крило».

Допоміжними матеріалами слугують низка ранніх поезій І. Франка на еміграційну тематику, оповідання «Довбанюк», повість «Для домашнього огнища», комедія «Майстер Чирняк», начерк драми «До Бразилії», оповідання «Панщизняний хліб», роман «Перехресні стежки», публіцистика та епістолярій письменника, емігрантський фольклор. Для розгляду літературного контексту ситуативно залучено твори українських письменників – Т. Бордуляка, Б. Лепкого, Л. Лопатинського, П. Карманського, О. Маковея, В. Стефаніка, А. Чайковського та ін., а також давньогрецьких, давньоримських, італійських, єврейських, польських авторів – Гомера, Овідія, Данте Аліг'єрі, В. Еренкранца-Збараського, Ц. Норвіда, Г. Сенкевича, М. Конопницької.

Предмет дослідження – специфіка «еміграційного» тексту І.Франка як надтекстової структури, що конструється на межі трьох літературознавчих методологій – поетики, риторики, інтерпретації; соціокультурні контексти творів про еміграцію; риторичні стратегії «еміграційного» тексту І.Франка та їх вплив на формування смислів і художнього світу творів загалом.

Теоретико-методологічною основою роботи стали дослідження українських і зарубіжних літературознавців у галузі риторики та неориторики (Е.Р. Курціуса, Ж. Женетта, групи μ, Р. Барта, У. Еко, С. Аверінцева, П. Бухаркіна, О. Гнатюк, Я. Ліханського, А. Махова, Є. Матвеева); теорії тексту і надтексту (Ю. Лотмана, В. Топорова, О. Лошакова, Н. Медніс, О. Галети); фольклористики (В. Гнатюка, Ф. Колесси, О. Дея, М. Чернопиского, С. Грици, О. Івановської, З. та М. Лановиків, Я. Гарасима, С. Пилипчука, О. Гінди); віршознавства (В. Жирмунського, І. Качуровського, В. Ковалевського, М. Гаспарова, Г. Сидоренко, Н. Костенко, Б. Бунчука). У роботі використано і праці франкознавців (І. Денисюка, М. Гнатюка, В. Корнійчука, М. Легкого, Т. Пастуха, Р. Голода, Р. Чопика та ін.). Наукова база дисертації ґрунтується також на студіях з історії, соціології, культурної антропології, емігрантології (М. Грушевського, В. Левинського, З. Кузелі, С. Злупка, М. Полляка, Л. Суханека, Ю. Шаповала, С. Качараби, Я. Грицака, І. Франків, Н. Ханенко-Фрізен).

Методи. Дослідження здійснено на основі риторичного підходу із залученням описового, біографічного, інтертекстуального, структурно-семіотичного, порівняльно-типологічного, контекстуально-інтерпретаційного, формального методів. Для характеристики риторичних стратегій белетризації еміграційної теми в поетичних, прозових і драматичних текстах використано методи синтезу, узагальнення, зіставлення, а також техніку *close reading*.

Наукова новизна дисертації полягає в системному й поліаспектному аналізі «еміграційного» тексту І. Франка. У роботі вперше: 1) обґрунтовано дефініцію «еміграційного» тексту І. Франка; 2) встановлено корпус творів письменника про еміграцію із виокремленням ядерних і периферійних субтекстів; 3) прокоментовано культурні генеративні фактори «еміграційного» тексту (еміграція як соціальна проблема, феномен емігрантського фольклору); 4) визначено комплементарний блок авторського художнього «еміграційного» тексту (публіцистика та епістолярій І. Франка, мемуаристика про участь письменника в еміграційному русі); 5) з'ясовано риторичні стратегії белетризації творів на еміграційну тематику; 6) охарактеризовано традиційні та новаторські тенденції художнього осмислення проблеми еміграції в українській літературі кінця ХІХ – початку ХХ ст. та місце «еміграційного» тексту І. Франка в літературі цього часу.

Теоретичне значення роботи зумовлене тим, що в ній обґрунтовуються та систематизуються теоретико-методологічні засади дослідження «еміграційного» тексту І. Франка. Визначено центральні сюжетні мотиви, образи-топоси, художні коди, що слугують інтеграції творів у надтекстову

структуру, та схарактеризовано домінантні риторичні стратегії художньої мови на рівні їх співвіднесення з письменницькою інтенцією та рецепцією читача.

Практичне значення дисертації. Результати роботи можуть бути використані при викладанні теорії тексту, курсу історії української літератури в закладах вищої освіти, при читанні спецкурсів і спецсемінарів із теоретичних проблем франкознавства, у підготовці монографій, підручників і навчальних посібників із теорії та історії української літератури, а також у процесі написання курсових, бакалаврських, магістерських робіт.

Особистий внесок здобувача. Усі ідеї роботи та її висновки належать авторові. Опубліковані статті написані одноосібно.

Апробація результатів дисертації. За темою роботи прочитані доповіді на щорічних звітних наукових конференціях викладачів, співробітників, докторантів, аспірантів та студентів Рівненського державного гуманітарного університету (2014–2018 рр.), а також на всеукраїнських і міжнародних наукових конференціях та конгресах: Міжнародний науковий конгрес «Іван Франко: Я єсть пролог...» (до 160-річчя від дня народження) (м. Львів, 22–24 вересня 2016 р.); XVII Міжнародна науково-практична інтернет-конференція «Тенденції та перспективи розвитку науки і освіти в умовах глобалізації» (м. Переяслав-Хмельницький, 29–30 вересня 2016 р.); Всеукраїнська конференція «Пріоритети філологічної освіти» (м. Рівне, 27 жовтня 2016 р.); II Міжнародна науково-практична конференція «Сучасні проблеми германського та романського мовознавства» (м. Рівне, 24 лютого 2017 р.); Всеукраїнська наукова конференція «Генераційний феномен як бунт і де(кон)струкція» (м. Львів, 27–28 квітня 2017 р.); II Міжнародна науково-практична конференція «Актуальні проблеми літературознавчої термінології» (м. Рівне, 28–29 квітня 2017 р.); X Міжнародна науково-практична конференція студентів та молодих науковців «Наука, освіта, суспільство очима молодих» (м. Рівне, 17 травня 2017 р.), XXXI щорічна наукова франківська конференція «“Сил твоїх безмірність...”: міждисциплінарність сучасного франкознавства» (м. Львів, 6 жовтня 2017 р.); Міжнародна міждисциплінарна науково-практична конференція «Комунікативний дискурс у полікультурному просторі» (м. Миколаїв, 6–7 жовтня 2017 р.); науковий семінар «Перехресні стежки» (м. Львів, 27 березня 2018 р.); Міжнародна науково-практична конференція «Сучасний вимір філологічних наук» (м. Львів, 20–21 липня 2018 р.).

Публікації. Основні положення та результати дослідження викладено в 14 наукових публікаціях (з них 5 – у фахових виданнях (2 входять до міжнародної наукометричної бази *Index Copernicus*), 1 – в зарубіжному науковому збірнику та 8 – додаткових праць).

Структура роботи. Дисертація складається зі *вступу*, трьох розділів (*Розділ 1. «Теоретико-методологічні основи дослідження “еміграційного” тексту», Розділ 2. «Еміграційний дискурс циклу “До Бразилії”», Розділ 3. «Тема еміграції в периферійних субтекстах»*), *висновків*, *списку використаних джерел* (362 позиції) та *додатків*. Загальний обсяг роботи – 264 сторінки, з яких основний текст – 209 сторінок.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ ДИСЕРТАЦІЇ

У *вступі* обґрунтовано актуальність теми, сформульовано мету й основні завдання, визначено об'єкт, предмет, окреслено теоретико-методологічні засади дослідження, розкрито наукову новизну, теоретичне і практичне значення дисертації, подано відомості про апробацію результатів, структуру та обсяг роботи.

Перший розділ «Теоретико-методологічні основи дослідження «еміграційного» тексту» складається з чотирьох підрозділів, у яких обґрунтовано поняття «еміграційного» тексту І. Франка, запропоновано його дефініцію; визначено перспективні підходи до аналізу корпусу Франкових творів про еміграцію; з'ясовано специфіку центральних топосів «еміграційного» тексту, що сприяють об'єднанню ядерних і периферійних творів у цілісну структуру зі спільним інтерпретаційним полем; схарактеризовано особливості «еміграційного» тексту І. Франка в контексті української літератури кінця XIX – початку XX ст.

Підрозділ 1.1. «Поетика, риторика, інтерпретація» спрямований на з'ясування актуального для феномену «еміграційного» тексту методологічного інструментарію, вибудованого на межі трьох теоретичних пропозицій – поетики, риторики та інтерпретації. Центральною розглядаємо неориторичну методологію з поняттям риторичної стратегії. У підрозділі подається огляд античної теорії риторики і неориторичних течій, що мають структурально-семіотичне підґрунтя. Риторичний аналіз, який як літературознавчу методологію теоретично обґрунтували та реалізували на практиці представники Санкт-Петербурзької школи (П. Бухаркін, Є. Матвеев, А. Махов та ін.), передбачає характеристику комунікативних стратегій поетикальних рівнів твору (версифікація, тропіка, композиція та ін.) з їх домінантами, задіяними у творенні смислу й вираженні авторського задуму. Відтак риторичний аналіз «еміграційного» тексту І. Франка зорієнтований на встановлення риторичних стратегій, які репрезентують авторські інтенції з приводу еміграції. Задум письменника може втілюватись як у руслі традиційних, повторюваних схем, так і завдяки новаторським рішенням у контексті поетики. Загалом, «еміграційний» текст І. Франка доцільно аналізувати на основі поліаспектної інтерпретації, що поєднує різні підходи для відчитання смислу художнього твору.

У *підрозділі 1.2. «“Еміграційний” текст І. Франка: структура, специфіка, рецепція»* узагальнюються теоретичні аспекти дослідження «еміграційного» тексту. Для термінологічного окреслення зазначеного феномена використовуємо поняття надтексту, що на підґрунті наукових студій Н. Медніс, О. Лошакова розглядаємо як сукупність інтегрованих творів, складну за структурою і своєрідну за внутрішньою організацією компонентів. Для надтексту характерні смислова цілісність, спільність художнього коду, наявність відносно стабільного кола текстів із відповідними ядерними (визначають інтерпретаційне поле) і підпорядкованими їм периферійними субтекстами. Значний масив творів І. Франка, об'єднаних концептом еміграції,

дає підстави виокремити в його спадщині «еміграційний» текст (ранні поезії, поема «Швінделеса Пархенбліта вандрівка з села Дерихлопи до Америки і назад» (1884), оповідання «Довбанюк» (1886), повість «Для домашнього огнища» (1892), комедія «Майстер Чирняк» (1894), неопублікований начерк драми «До Бразилії» (1895), оповідання «Панщизняний хліб» (1896), ядерний поетичний цикл «До Бразилії» (1896–1898), роман «Перехресні стежки» (1900), новели «Батьківщина» (1904), «Сойчине крило» (1905)). «Еміграційний» текст І. Франка – персональна надтекстова єдність, яка складається зі спільних за семантикою та формою художніх творів, що розкривають тему еміграції та об'єднані центральними просторовими топосами батьківщини і чужини, переведеними в сакральний реєстр образної антитези раю / пекла. У корпусі «еміграційних» творів І. Франка ядерним субтекстом вважаємо цикл «До Бразилії», поезії якого безпосередньо присвячені першій хвилі еміграції галицького селянства. Блок художніх творів доповнюють публіцистика письменника, епістолярій і мемуаристика (про наміри І. Франка виїхати до США та його участь в еміграційному русі), оскільки надтекстові феномени інтегровані в соціокультурну сферу.

Як складноорганізовані структури надтексти потребують багатоаспектного дослідження. Тому для аналізу Франкового «еміграційного» тексту доцільно застосувати дотичну до теоретичних пропозицій поетики та інтерпретації неориторичну методологію, що допомагає відстежити в означеному корпусі творів спільні повторювані мотиви, образи, сюжетні схеми, особливості поетики загалом, які готують читача до рецепції, забезпечуючи належне розуміння текстів, і в такий спосіб слугують їх об'єднанню в надтекстову структуру.

Підрозділ 1.3. «Центральні топоси “еміграційного” тексту». І. Франко для реалізації авторських інтенцій створює систему образів-топосів, навколо яких вибудовується аргументація тези «еміграція – зло, гріх». Причому частина з них традиційні, запозичені з інших контекстів, але підпорядковані розкриттю теми еміграції: топоси пекла та раю, місця благоденства, «світу навиворіт», театру й гри та ін. Слід зазначити, що І. Франко, навіть використовуючи загальнокультурну топіку, по-різному модифікує її, вводить у нові реалії. Наприклад, любовний наратив з образом фатальної жінки співвіднесений із соціальною проблематикою. А біблійні топоси раю та пекла переведені в образний реєстр опозиції чужина / батьківщина. Інша топіка розроблена письменником безпосередньо для «еміграційного» тексту (хоча й з опорою на емігрантський фольклор): топоси батьківщини, чужини, дороги, агента, емігранта і пов'язані з ними мотиви шахрайства, визиску, сліз, страждання, наївності, смерті. Художній світ корпусу творів про еміграцію ґрунтується на кореляціях у системі власне еміграційних і загальнокультурних топосів, завдяки чому, крім відображення реалій, задається паралельний містичний пласт оповіді. У його конструюванні провідну роль відведено біблійному інтертексту. Сакральна вісь від спокуси, гріха до каяття і катарсису, експлікована через топоси раю / пекла, визначає моделювання глибинного

підтексту «еміграційних» творів. Просторово-ціннісна модель «батьківщина-пекло» / «чужина-рай» трансформується в діаметрально протилежну – «чужина-пекло» / «батьківщина-рай». Мотив повернення емігранта-грішника «до себе» і «до батьківщини», чіткіше окреслений у прозі, віддзеркалює динаміку духовного відродження особистості.

Система топосів, сформована в ядерному циклі «До Бразилії», у периферійних субтекстах набуває нових семантичних окреслень, але все ж таки сприяє інтегративним процесам у межах надтекстової єдності. Тому в «еміграційному» тексті І. Франка топіка належить до провідних риторичних стратегій і спрямовує в необхідному напрямі читацьку рецепцію.

У підрозділі 1.4. «*Твори І. Франка про еміграцію в контексті української літератури кінця XIX – початку XX ст.*» проаналізовано особливості «еміграційного» тексту української літератури межі XIX–XX ст. та з'ясовано місце в цій структурі корпусу творів І. Франка. Соціокультурний текст еміграції задає вектор художнього осмислення проблеми в координатах традиційного наративу зі стійкою мотивно-образною системою, стрижневими компонентами в якій виступають просторові топоси батьківщини і чужини. Звертається увага на дві моделі репрезентації еміграційної теми – домінуючу трагічну (з трактуванням еміграції як винятково травматичного явища, що приносить страждання, смерть і в кращому випадку завершується поверненням на батьківщину), закорінену в усталених уявленнях селянської культури і таким чином ще сильніше акцентовану на традиції (І. Франко, А. Чайковський, В. Стефаник та ін.), та новаторську «піонерську», базовану на діаспорному етнічному міфі розбудови чужого простору (І. Збура, Іван Спілка, П. Карманський, М. Петрівський та ін.). В окремих текстах можемо виявити поєднання цих моделей (Т. Бордуляк, О. Маковей). Відмінності художньо-естетичного коду творів про еміграцію крізь призму генераційного феномена простежуються передусім на рівні стильових домінант: від неонародницьких художніх окреслень, спрямованих на реалістичне, деталізоване відтворення тексту культури (С. Ковалів, Л. Лопатинський та ін.), до модерністських, у центрі яких – психологічний зріз переживання досвіду, а не фіксація факту, хоча зазвичай у рамках трагічної репрезентації (Б. Лепкий, С. Васильченко, Марко Черемшина та ін.). Але і в неонародницькій концепції деяких авторів проступають модерні риси в контексті різностильових вкраплень і тяжіння до психологізму (Т. Бордуляк, А. Чайковський). Загалом, в «еміграційних» творах української літератури кінця XIX – початку XX ст. сильнішим виявляється імпульс традиції. Новаторство у сфері формального експерименту засвідчує рівень майстерності в художньому осмисленні популярної теми, проте кардинально не змінює її смислове ядро, задане емігрантським фольклором і соціокультурним текстом еміграції.

Відтак стійка мотивно-образна парадигма, мінорна настроєвість залучають ядерний субтекст корпусу «еміграційних» творів І. Франка – цикл «До Бразилії» – до класичних зразків трагічної версії «еміграційного» тексту української літератури зламу XIX–XX ст. Проте, перебуваючи в силовому полі

традиційного нарративу, передусім емігрантського фольклору, І. Франко виходить за його межі завдяки оригінальним формальним експериментам (сміслова акцентуація шляхом варіювання метричних схем, дотримання семантичного ореолу метра, вдале поєднання засобів фоніки, тропіки, фігур залежно від змістових параметрів кожної з поезій циклу). Значно модифікують художній простір авторського надтексту периферійні субтексти (поема «Швінделеса Пархенбліта вандрівка з села Дерихлопи до Америки і назад», новели «Батьківщина» і «Сойчине крило» та ін.), демонструючи функціонування клішованих мотивно-образних структур у нових смислових площинах (єврейська еміграція, внутрішня еміграція та ін.). Тому «еміграційний» текст І. Франка перебуває на межі традиційного нарративу та індивідуально-авторських моделей художнього світу (різноманіття риторичних стратегій вираження письменницьких інтенцій).

Другий розділ «Еміграційний дискурс циклу “До Бразилії”» присвячено аналізу ядерного субтексту корпусу творів І. Франка про еміграцію. Задане ним інтерпретаційне поле, базоване на ключових мотивах і образах, поширюється на периферійні субтексти. Позаяк «еміграційна» поезія має тісні зв'язки із соціокультурним контекстом, у розділі подано коментар про еміграцію до Бразилії як історичний феномен, зокрема з опорою на публіцистику І. Франка, і з'ясовано витoki мотивів поезій. Також проведено порівняльний аналіз циклу «До Бразилії» з емігрантським фольклором, який розглядаємо як ще одне джерело сюжетів і поетикальних доміант. Акумуляований соціокультурним контекстом матеріал І. Франко впорядковує та белетризує в художньому «еміграційному» тексті, пропонуючи власну візію проблеми з використанням традиційних і новаторських прийомів. У розділі характеризуються провідні риторичні стратегії вираження авторських інтенцій у циклі «До Бразилії» на рівні композиції, тропіки, фігур та версифікації.

Підрозділ 2.1. «Історико-соціальний контекст еміграції як підґрунтя мотивної парадигми поезій» зосереджений на характеристиці еміграції як соціокультурного феномена, що белетризований у художніх творах. Своєрідність процесу виїзду українських селян до Бразилії кінця XIX – початку XX ст. окреслено за студіями істориків (З. Кузелі, М. Геца, С. Качараби). Полеміка з приводу різних оцінок еміграції віддзеркалена і в публіцистиці І. Франка. У 1886–1896 рр. письменник працював у газеті «Kurjer Lwowski», де зазвичай і публікував свої розвідки. Частина з них побачила світ на сторінках часописів «Przegląd społeczny», «Arbeiter Zeitung», «Die Zeit». У більш як двох десятках статей («Епізодичні засоби проти еміграції» (1892), «Еміграція населення» (1893), «Знову одісея галицьких емігрантів» (1895), «З еміграційного безголов'я» (1896), «Привид еміграції» (1897) та ін.) І. Франко з'ясовує різні її аспекти: причини, найважливіші центри й напрями виїзду, характеризує дії влади. Він також подає свідчення безпосередніх учасників еміграційного руху та описує власне бачення шляхів вирішення проблеми. Усі ці факти стали підґрунтям мотивного репертуару творів про еміграцію, передусім циклу «До Бразилії». У підрозділі з'ясовано, які факти зі статей

письменника репрезентовані в поезіях. Тому публіцистику І. Франка про першу хвилю української еміграції вважаємо важливою складовою комплементарного блоку «еміграційного» тексту, який розширює його семантичний простір і надає інструментарій для декодування творів.

У підрозділі 2.2. «*Фольклорні джерела художніх творів*» досліджується зв'язок циклу «До Бразилії» з фольклором. Насамперед можна провести паралелі між поезіями І. Франка та емігрантськими піснями. Зокрема, фольклорні витoki циклу простежуємо в піснях про Бразилію, надрукованих у 1898 р. у п'ятому томі «Етнографічного збірника». Одна з них – «А в тім року вісімсотнім дев'яностім п'ятім...» [зберігаю правопис видання². – О.Ш.] – зафіксована М. Павликом. Інші чотири тексти, також із Тернопільщини («Пристапимо, брати, до компанії...», «А тисячу вісім сот літ дев'яностім п'ятім...», «А во Бранзолії весола новина...», «Нема кому скажити ся, ані що казати...»), опублікував І. Франко з короткими коментарями. З емігрантськими піснями поезії письменника споріднює спільний мотивний репертуар, система образів, особливості тропіки, ритміки, лексики, трагедійний пафос у поєднанні з іронічними й сатиричними інтонаціями. Проте цикл «До Бразилії» композиційно багатший, більш різноманітний і його художня форма. І. Франко не імітує емігрантський фольклор, а надає йому оригінальну інтерпретацію, розставляє смислові акценти під кутом зору власного бачення проблеми. Окрім пісень про еміграцію, як джерела циклу «До Бразилії» також розглядаємо приповідки, коломийки, голосіння, казки, соціально-побутові думи, тогочасний легендарний матеріал (перекази про архієпископа Рудольфа і його дружину Стефанію, про Нову Австрію та Нову Польщу в Бразилії).

Підрозділ 2.3. «*Еміграційна риторика ядерного субтексту*». Провідна інтенція І. Франка, виражена в поетичному циклі, – відвернути еміграцію до Бразилії. Біблійна антитеза раю / пекла, спроектована на топоси батьківщини й чужини, створює відповідний семантичний простір, настроєвий колорит, увиразнені риторичними стратегіями художньої форми. У підрозділі здійснюється аналіз ритмічних особливостей поезій, тропіки, фігур, лексики, які задіяні у вираженні авторських інтенцій. Специфіка композиції окремих творів і всього циклу також демонструє процес аргументації. Попри те, що «еміграційна» поезія І. Франка постала на основі соціокультурного тексту з визначеними мотивно-образними домінантами (публіцистика письменника, емігрантський фольклор як його репрезентанти), поетика творів у ракурсі поєднання риторичних стратегій засвідчує художню майстерність автора в опрацюванні традиційної теми.

Пункт 2.3.1. «*Особливості композиції та поетичної мови*». Розташування віршів у циклі «До Бразилії» відповідає класичним вимогам komponування дорадчої промови. Диспозиція поезій зумовлена жанром:

² *Етнографічний збірник*, 1898. Т. V : Видає Етнографічна комісія Наукового Товариства імені Шевченка. Під ред. д-ра І. Франка. Львів : Друкарня НТШ. 267 с. : іл.

епістола («Лист до Стефанії», «Лист із Бразилії»), пісня («Коли почуєш, як в тиші нічній...», «Гей, розіллялось ти, руськеє горе...»), дискусія («Два панки йдуть попри них...»). Твори в циклі об'єднані на основі спільної теми – галицька еміграція, кожен із них представляє різні мотиви. І. Франко у викладі подій зберігає пряму хронологію, орієнтуючись на домінанту реалістичної настанови в процесі белетризації соціальної проблеми. Навіть вибір жанрів ураховує тогочасну дійсність: факт листування (отримання послань від агентів, переписка з односельчанами), поява емігрантського фольклору, різні оцінки проблеми в суспільстві. У поезіях розкрито основні причини виїзду за кордон: агітація, анальфabetизм, матеріальна незабезпеченість, утиски влади, бездіяльність інтелігенції. Тексти, що входять у структуру оповідання циклу, представляють у конспективній формі перебіг еміграції. При цьому автор наводить приховані натяки до заперечення тези агента про щасливе життя на чужині, а в завершальному творі «Лист із Бразилії» остаточно її спростовує. Бразилія як образ омріяного раю, протиставленого Галичині-пеклу, перетворюється в дійсності для емігрантів на те ж таки пекло. Тому авторська інтенція відмовити співвітчизників від еміграції, показавши її як зло, гріх, реалізується через антитезу топосів батьківщини і чужини, співвіднесених з біблійними образами раю / пекла, які теж виводяться на метафорику спокуси та гріха. Одна з центральних риторичних стратегій пов'язана з комунікативною організацією поезій циклу «До Бразилії»: варіювання форм вияву авторської свідомості (рольові персонажі, слово автора), типологія адресатів (зовнішньо- і внутрішньотекстових).

Вираженню авторських інтенцій слугують і засоби поетичної мови. В основу віршів покладено фольклорну і розмовно-побутову моделі, які впливають на вибір тропіки, фігур, визначають особливості лексики і пов'язані зі стратегією моделювання аудиторії – селянства як потенційних емігрантів. Сатиричне конструювання галицької дійсності зумовило домінантність автологічної образності. Специфіка художньої мови наративних текстів залежить передусім від жанру. Так, поезії-пісні «Коли почуєш, як в тиші нічній...» і «Гей, розіллялось ти, руськеє горе...» вирізняються на фоні циклу різноманіттям тропіки, фігур, які, однак, орієнтовані на фольклорні зразки. До риторичних домінант зараховуємо метафору, епітет, антитезу та риторичні запитання й апелятиви. Найбільш наближені до розмовного мовлення листи і вірш-дискусія «Два панки йдуть попри них...», у яких виразно представлене автологічне слово. На загал, поетичність циклу забезпечується образами, які не належать до виразних тропів (автологізми органічно взаємодіють із металогією). У такий спосіб досягається мистецька самобутність «еміграційної» поезії І. Франка.

У пункті 2.3.2. **«Проблеми версифікації»** продемонстровано, що віршова форма й фоніка творів циклу «До Бразилії» та їхній зміст тісно взаємопов'язані. За допомогою метрики і засобів звукопису письменник не лише урізноманітнює звучання тексту, а й відтворює «мелодію еміграції», розставляє важливі смислові акценти. У поезіях збережено також семантичний ореол обраного

метра. Зокрема, ямбічні та хорейні розміри підкреслюють сатиричний етос, а дактилічні ритми створюють елегійну настроєву палітру. Отже, в циклі «До Бразилії» риторичні стратегії на рівні ритміки та фоніки вважаємо домінантними.

Для увиразнення змісту в художніх текстах використані такі віршові елементи, засоби фоніки й поетичного синтаксису: іпостасування основного виду стопи іншим, переноси наголосів, цезури, римування, введення іншорозмірного рядка в монометричний текст, строфічні клаузули, хіазм, синтаксичний паралелізм, анафори, алітерації, асонанси та ін. Кожному твору властиве своєрідне фонічне й ритмічне оформлення. Аналіз версифікаційних особливостей дав можливість частково розглянути рівень *dispositio*. Наприклад, у поезіях «Лист до Стефанії» та «Лист із Бразилії» завдяки використанню іпостасованих пірихіями та спондеями стоп ритм виразно підкреслює змістовий поділ. У творі «Коли почувеш, як в тиші нічній...» подібні ритмічні схеми початкових віршів і строфічної клаузули підсилюють анафору й епіфору, на основі яких побудовані всі строфи. Перший і останній катрени поезії «Два панки йдуть попри них...» виконують роль своєрідного обрамлення до строф, у яких ведеться діалог між панками, тому вони й вирізняються на версифікаційному рівні найбільшою кількістю пірихіїв. У ритмічній схемі поезії «Гей розіллялось ти, руськеє горе...» спостерігаємо лише кілька відступів від повнонаголошених дактилічних стоп, тому ритміка не сприяє поділу на змістові частини, а твір звучить як цілісний текст, плач за емігрантами.

Таким чином, на елокутивному рівні поезій важливу роль відіграють засоби ритміки й фоніки, вибір яких у більшості випадків пов'язаний зі смисловою акцентуацією. Оскільки твори мають особливу версифікацію та звукове інструментування, «мелодія» еміграції в циклі поєднує різноманітні смислові та настроєві варіації. І. Франко, враховуючи семантичний ореол метра, використовує традиційні моделі, але по-новаторськи репрезентує їх в «еміграційній» поезії, долучаючи також фоніку й поетичний синтаксис.

У *третьому розділі «Тема еміграції в периферійних субтекстах»* досліджуються поема «Швінделеса Пархенбліта вандрівка з села Дерихлопи до Америки і назад», новели «Батьківщина» і «Сойчине крило», які потрапляють у силове поле надтексту через актуалізацію в художньому просторі традиційних еміграційних мотивів і образів. Інтерпретаційні коди ядерного циклу «До Бразилії» задають відповідні рамки для відчитування цих творів у межах еміграційної теми, але в них концепт еміграції модифікований, позаяк розкрито нові аспекти проблеми. Насамперед, відзначаються оригінальністю прозові периферійні субтексти. У новелах «Батьківщина» і «Сойчине крило» тема еміграції не належить до центральних, а окреслена в суміжних мотивах і виведена на рівень узагальнень, насичена філософським змістом. Тому й стійкі топоси зазнають значних змін. На прикладі поеми «Швінделеса Пархенбліта вандрівка з села Дерихлопи до Америки і назад», новел «Батьківщина» і «Сойчине крило» помітно, як периферійні субтексти набувають значень під впливом ядерного, але в той же час цикл «До Бразилії» також отримує

активізацію нових смислів. Риторичні стратегії компонування текстів і параметрів форми (ритміка, фоніка, тропіка, фігури) відображають як тенденції тяжіння до традиції, так і пошук неординарних авторських рішень.

У підрозділі 3.1. *«Поема “Швінделеса Пархенбліта вандрівка з села Дерихлопи до Америки і назад: художнє осмислення єврейської еміграції»* охарактеризовано особливості периферійного субтексту, який, на відміну від циклу «До Бразилії» про спричинений тяжким економічним становищем виїзд за кордон галицьких селян, порушує проблему еміграції єврейства, поширену в 1880-х рр., що корелює з центральною темою визиску. Так, через відмову дерихлопської громади купувати горілку в шинкаря Швінделеса Пархенбліта він був змушений емігрувати в пошуках інших засобів для виживання. Поемі притаманна чітка риторична впорядкованість. Публікація тексту в сатиричному журналі «Нове Зеркало» з визначеним тематичним спектром і стійкою системою персонажів орієнтує автора на традиційні моделі творення художнього світу. В образі єврея-експлуататора відчитуємо елементи стереотипізації, що бере початок у фольклорній традиції. Змодельовані в поемі комунікативні стратегії також суголосні концепції народного антисемітизму: інтеракції Швінделеса Пархенбліта демонструють його конфронтативну позицію щодо українського селянства. Тему виїзду за кордон у творі репрезентують переосмислені в контексті нової проблематики топоси дороги, чужини, батьківщини, емігранта, агента і пов'язані з ними мотиви обману та шахрайства.

Сатирична спрямованість тексту про еміграцію-втечу єврея-шахрая задає відповідні риторичні стратегії на рівні версифікації, фоніки, тропіки, лексики. І. Франко використовує потенціал семантичного ореолу хореїчного метра. Швидкий ритм хорей у виразноє семантику руху, закладену ще в назві поеми, та відображає характер головного персонажа – крутія-шинкаря. Розмовно-побутова стилістика тексту зумовлює характер тропіки: домінантні народні фразеологізми та близькі до них метафоричні звороти. Як «еміграційній» поезії циклу «До Бразилії», твору характерна автологічна образність. Уведення в текст діалектизмів та іншомовних конструкцій також передбачає відтворення сатиричних інтонацій. До речі, стилістично марковане мовлення персонажа – важливий сугестійний засіб. Тому художня форма акумулює можливості риторичної аргументації.

Підрозділ 3.2. «Еміграційні вектори новели “Батьківщина”». У творі тема еміграції з рідного краю потрактована крізь призму вибору Опанасом Моримухою життєвого шляху і конструюється із залученням топосів дороги, батьківщини, чужини, проституції, оприявнених у наративах оповідача та головного героя з новими семантичними маркерами. Основна увага зацентрована на перекшталтуванні топосу батьківщини, який асоціюється не з ґрунтом, а з національним усвідомленням, ідеологічною спільнотою. Відтак домінантний і образ інтелігента-просвітителя, тоді як у циклі «До Бразилії» тільки імпліцитно наголошується, що інтелігенція не повинна бути байдужою до проблем народу. Аргументи й контраргументи до тези про прив'язаність

українського селянина до землі розгортаються у двох наративах – долі-школи і долі-безодні, співвіднесеної з любовною інтригою. До риторичних домінант зараховуємо метафори, які розбудовують центральні колізії. Серед них можна виокремити як створені для «еміграційного» тексту новели («підліпшення», болота-батьківщини), так і ті, у яких акумульована пам'ять культури (любов як вогонь, гіпноз, сон та ін.).

Підрозділ 3.3. «Новела “Сойчине крило” як “еміграційний” текст».

Еміграційний дискурс твору, теж побудованого за принципом двоступеневої нарації, реалізований насамперед у сюжетній лінії головної героїні Мані та оприсутнений у її листі через топоси дороги, агента, батьківщини, чужини, проституції, які ретранслює мотив фіктивного «одруження». З образом Хоми співвіднесена тема громадської роботи інтелігенції, накреслена ще в публіцистиці І. Франка і представлена, як і в циклі «До Бразилії», на тлі іронічного етосу. Але на першому плані новели актуалізована проблема внутрішньої еміграції і відповідно топос дороги експлікується як шлях до себе. Риторична конструкція тексту, ґрунтованого на діалогізмі записок Хоми та листа Марії-Сойки, відображає аргументацію героями власних життєвих позицій. Драматизм психологічної новели увиразнюють риторичні стратегії в площині тропіки й фігур (антитеза, метафора, риторичні запитання, апострофи, апосіопеза, синтаксичний паралелізм, внутрішнє монологічне мовлення як фігура думки та ін.). Прикметно, що в периферійних субтекстах, особливо в новелах, виразно реалізований метафоричний потенціал заголовків і власних назв, який підтверджує тезу Ю. Лотмана про те, що в риторично організованих текстах завдяки смисловій інтеграції слова трансформуються в тропи³.

Пріоритетні риторичні стратегії периферійних субтекстів репрезентує також використання актуалізованого в циклі «До Бразилії» біблійного інтертексту з топосами раю, пекла, мотивами спокуси, гріха, що відображає рівень сакрального й символічного та впливає на центрацію творів у межах «еміграційного» тексту І. Франка. У поемі про Швінделеса Пархенбліта, як і в поезії про еміграцію, антитеза пекла / раю пов'язана з моделюванням образів батьківщини і чужини, які під час розвитку сюжету обмінюються семантичними маркерами. Ореол Америки-раю заперечується вже в змалюванні «пекельних» умов мандрівки залізницею. А мотиви спокуси та гріха пов'язані з промислами головного персонажа-шахрая, що й стають причиною вимушеного виїзду. У новелах «Батьківщина» і «Сойчине крило» топоси раю, пекла не лише співзвучні образам чужини і батьківщини, а й переносяться в простір любовного наративу, що в руслі аргументативних моделей доповнює еміграційні мотиви. У новелі «Батьківщина» паралель із біблійним текстом проведена й через алюзію на історію Юди. Так увиразнено мотиви спокуси, зради, гріха, притаманні «еміграційному» тексту. Як ще один біблійний інтертекст корпусу творів І. Франка про еміграцію, новелістики

³ Лотман, Ю.М., 1970. Структура художественного текста. В : Лотман, Ю.М., 1998. *Об искусстве*. Санкт-Петербург : «Искусство – СПб», с. 189.

передусім, можна трактувати притчу про блудного сина, мотиви якої теж кореспондують із пошуком кращого життя.

Висновки підсумовують і узагальнюють основні положення та результати роботи. Дисертація репрезентує комплексне й поліаспектне дослідження феномена «еміграційного» тексту І. Франка, специфіки його структури і поетики.

В українській літературі кінця ХІХ – початку ХХ ст. еміграційна тема належить до низки актуальних. Згенерована соціокультурним текстом еміграції, вона розгортається в рамках стійких домінант художньо-естетичного коду (визначене коло мотивів, образів). Вказана тема репрезентована й у творчості І. Франка. Зокрема, корпус текстів письменника про еміграцію формують ранні поезії, незавершена поема «Швінделеса Пархенбліта вандрівка з села Дерихлопи до Америки і назад», оповідання «Довбанюк», повість «Для домашнього огнища», комедія «Майстер Чирняк», начерк драми «До Бразилії», оповідання «Панщизняний хліб», поетичний цикл «До Бразилії», роман «Перехресні стежки», новели «Батьківщина», «Сойчине крило». Зважаючи на смислову цілісність, задану концептом еміграції, та особливості поетики, ці твори можна трактувати як єдиний текст.

«Еміграційний» текст І. Франка – складна персональна надтекстова єдність з ознаками локальної, яка складається зі спільних за семантикою та формою художніх творів, що розкривають тему еміграції та об'єднані центральними просторовими топосами батьківщини і чужини, переведеними в сакральний реєстр образної антитези раю / пекла. Публіцистику І. Франка про першу хвилю еміграції, листування письменника та спогади про його участь у галицькому еміграційному русі зараховуємо до комплементарного блоку художнього надтексту. Емігрантський фольклор – вагомий генеративний фактор культурного тексту, а водночас джерело мотивно-образної парадигми творів і їх поетикальних домінант, зокрема циклу «До Бразилії». «Еміграційний» текст І. Франка проаналізували на основі трьох теоретико-методологічних підходів – поетики, риторики та інтерпретації. Насамперед апробували неориторичну методологію, що дала змогу виявити специфіку стратегій вираження авторських інтенцій різних поетикальних рівнів творів (версифікація, тропіка та ін.) із використанням традиційних і новаторських прийомів.

У межах надтекстової єдності виокремлюють ядерні та периферійні субтексти. В «еміграційному» тексті І. Франка роль ядерної структури виконує цикл «До Бразилії», який безпосередньо задіяний у розбудові його семантичного простору з відповідними маркерами художнього коду та асимілює периферійні твори, задає моделі їх інтерпретації в еміграційному контексті. У поезіях циклу конституюється базовий мотивний репертуар (підготовка до виїзду, дорога, побут на чужині) і система повторюваних образів-топосів. На їх формування впливають публіцистика письменника, що накреслює коло провідних мотивів, і фольклор, який визначає специфіку поетики. Вони і спрямовують тексти в русло традиційного наративу. Базова

топіка циклу «До Бразилії» простежується і в інших творах та сприяє їх інтеграції в цілісну структуру. Тому риторична стратегія на рівні топосів центральна в «еміграційному» тексті. Письменник досить вдало підсилює власне еміграційну топіку (батьківщина, чужина, дорога, агент, емігрант) загальнокультурною, що набуває нових смислових нюансів (рай, пекло, гра та ін.). Спроектowana на просторові образи батьківщини і чужини біблійна антитеза раю / пекла забезпечує об'єднання творів у надтекст і через інтертекстуальні паралелі залучає його в контекст світової літератури.

Поряд з використанням елементів традиції на рівні композиції та поетичної мови циклу «До Бразилії» помітні й художньо-креативні пошуки, що в поєднанні відображають авторську інтенцію – відмовити селян від виїзду на південноамериканський континент. У кожній з поезій І. Франко оприявнює відповідний етап еміграції, відтак цикл репрезентує хроніку подій. Твори також відрізняються особливостями композиції та поетики, на що впливає жанр (лист, емігрантська пісня, поезія-дискусія). Серед риторичних стратегій формального рівня особливу роль відведено версифікації. У поезіях витримано семантичний ореол метра, що реалізує пам'ять культури, а за допомогою варіювання ритмічних схем підкреслено різні змістові фрагменти тексту. У творах циклу «До Бразилії» задіяний принцип «тісноти поетичного ряду», проаналізований Ю. Тьяняновим⁴. У межах ритмічних одиниць смисли слів інтегруються, набуваючи нових семантичних відтінків, чому сприяють також звукове інструментування та поетичний синтаксис. Тропіка та риторичні фігури поезій зорієнтовані на традицію (насамперед втілену в емігрантських піснях), позаяк ґрунтуються на розмовно-побутовій та фольклорній моделях. У творах превалює автологізм. Цикл «До Бразилії» та «еміграційний» текст І. Франка загалом репрезентують художню комунікацію, базовану на принципі конвергенції: реалізації авторських інтенцій сприяють риторичні стратегії різних рівнів, враховуючи інтертекстуальні паралелі.

Тема еміграції в периферійних субтекстах має власну специфіку. По-перше, І. Франко не обмежується в них белетризацією виїзду за кордон галицького селянства в кінці ХІХ – на початку ХХ ст. з метою пошуків заробітку чи постійного місця проживання. У творах акцентуються нові аспекти проблеми, навіть із переведенням її в площину філософських узагальнень. По-друге, у периферійних субтекстах відповідно до нюансування інших мотивів значно переосмислена стійка еміграційна топіка і дібрано специфічні риторичні стратегії в межах композиції та поетики.

Наприклад, поема «Швінделеса Пархенбліта вандрівка з села Дерихлопи до Америки і назад» розкриває проблему єврейської еміграції 80-х рр. ХІХ ст. Особливості композиції, тропіки, версифікації та комунікативних моделей увиразнюють сатиричний етос і підпорядковані аргументуванню тези про виїзд

⁴ Тьянянов, Ю.Н., 2002. Проблема стихотворного языка. В : Тьянянов, Ю.Н., 2002. *Литературная эволюция : избранные труды*. Москва: Аграф, с. 63.

шахрая. Отже, насамперед перекшталтовано образ емігранта. Новели «Батьківщина» і «Сойчине крило», сконструйовані за принципом двоступеневої нарації, демонструють складні схеми аргументації тез головних персонажів, зокрема з приводу життєвих позицій. Еміграційна тема в них розгортається на рівні додаткових сюжетних колізій. У новелі «Батьківщина» привертає увагу переосмислений топос рідного краю, який відтепер тлумачиться як національне усвідомлення особистості, тому для людини прив'язаність до ґрунту втрачає пріоритетність. У ширшому для «еміграційних» творів контексті виїхати за межі батьківщини означає не лише втратити землю, а передусім – духовні цінності. Новела «Сойчине крило» актуалізує концепт внутрішньої еміграції та дотична до проблеми торгівлі жінками через оприсутнений в історії головної героїні мотив фіктивного «одруження». З огляду на центральну любовну колізію відзначається особливостями і традиційна топіка твору. У новелах більш детально виписано започаткований у циклі «До Бразилії» образ інтелігента, який працює для народу, а також і топос фатальної жінки. На відміну від здебільшого орієнтованих на автологічність поезій про еміграцію з домінуючими стратегіями в межах версифікації, фоніки, поетичного синтаксису, на елокутивному рівні прозового «еміграційного» тексту провідну роль відведено тропіці, зокрема метафориці, що кодує різноманітні підтексти. Попри окреслені відмінності периферійні субтексти утворюють єдність із ядерним циклом «До Бразилії», обмінюючись семантичними маркерами і розширюючи смисловий простір «еміграційного» тексту.

Корпус творів І. Франка про еміграцію – складова «еміграційного» тексту української літератури кінця ХІХ – початку ХХ ст., сконструйованого за принципом традиційного наративу з визначеною мотивно-образною парадигмою, наближеною до фольклорної матриці. Причому цикл «До Бразилії» – класичний зразок його трагічної моделі. Але І. Франко експериментує з композицією, поетикою і творить оригінальну версію «еміграційного» тексту, риторичні стратегії якого демонструють поєднання традиції з індивідуально-авторським осмисленням проблеми.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Праці, у яких опубліковані основні наукові результати дисертації:

1. Шостак, О., 2016. Фольклорні джерела поетичного циклу Івана Франка «До Бразилії». *Науковий вісник Миколаївського національного університету імені В.О. Сухомлинського. Філологічні науки (літературознавство)*. Миколаїв : МНУ імені В.О. Сухомлинського, 2(18), с. 286-292.
2. Шостак, О., 2017. «Еміграційний» текст Івана Франка: теорія і практика. *Spheres of culture*. Maria Curie-Skladovska University in Lublin, Faculty of Humanities, Branch of Ukrainian Studies. Lublin, XVI, p. 180-189.
3. Шостак, О.О., 2017. Оповідання Івана Франка «Довбанюк» як «еміграційний» текст. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного*

університету. Серія : Філологія. Одеса : Видавничий дім «Гельветика», 31, т. 1, с. 190-192. *Index Copernicus*.

4. Шостак, О., 2017. Риторичний аналіз художнього тексту (на перехресті античних і неориторичних теорій). *Вісник Житомирського державного університету імені Івана Франка. Філологічні науки*. Житомир : Вид-во ЖДУ імені І. Франка, 2(86), с. 144-151. *Index Copernicus*.
5. Шостак, О., 2017. Цикл Івана Франка «До Бразилії»: грані композиції та поетичної мови. *Науковий вісник Миколаївського національного університету імені В.О. Сухомлинського. Філологічні науки (літературознавство)*. Миколаїв : МНУ імені В.О. Сухомлинського, 2(20), с. 271-279.
6. Шостак, О., 2018. «Еміграційний» текст української літератури кінця ХІХ – початку ХХ ст.: традиційне і новаторське. *Вісник Львівського університету. Серія філологічна*. Львів : Львівський національний університет імені Івана Франка, 67, ч. І., с. 98-110.

Публікації апробаційного характеру:

7. Шостак, О., 2016. Іван Франко і українська еміграція. В : *Матеріали XVII Міжнародної науково-практичної інтернет-конференції «Тенденції та перспективи розвитку науки і освіти в умовах глобалізації»* : зб. наук. праць. Переяслав-Хмельницький, [online] 17, с. 181-184. Доступно : <<http://confscience.webnode.ru/>> [Дата звернення 22 Листопад 2016].
8. Шостак, О., 2017. До питання про надтекст. В : *Матеріали X Міжнародної науково-практичної конференції студентів та молодих науковців «Наука, освіта, суспільство очима молодих»*. Рівне : РВВ РДГУ, с. 373-375.
9. Шостак, О., 2017. Риторика як літературознавча методологія. В : *Матеріали другої міжнародної науково-практичної конференції «Сучасні проблеми германського та романського мовознавства»*. Рівне, [online] с. 147-154. Доступно : <<http://fif.16mb.com/>> [Дата звернення 28 Лютий 2017].
10. Шостак, О.О., 2017. Риторичні стратегії на рівні композиції та форми «еміграційного» циклу Івана Франка «До Бразилії». В : *Комунікативний дискурс у полікультурному просторі : матеріали Міжнародної міждисциплінарної науково-практичної конференції (6–7 жовтня 2017 р.)*. Миколаїв : МНУ імені В.О. Сухомлинського, с. 109-110.
11. Шостак, О.О., 2018. Еміграційний вимір художніх перекладів Івана Франка. В : *Сучасний вимір філологічних наук : Матеріали міжнародної науково-практичної конференції : м. Львів 20–21 липня 2018 р.* Львів : ГО «Наукова філологічна організація “ЛОГОС”», с. 61-64.

Праці, які додатково відображають наукові результати дисертації:

12. Шостак, О., 2014. Новела Івана Франка «Сойчине крило» – твір про еміграцію й декадента. *Філологічні зошити. Літературознавство* : зб. студ. наук. ст. Вип. II. Ред. кол. : Б.М. Кир'янчук [та ін.]. Рівне : РДГУ, 2, с. 96-104.

13. Шостак, О., 2014. Риторика «еміграційного» тексту І. Франка (на прикладі новели «Батьківщина»). *Scripta manent: молодіжний науковий вісник Інституту філології та журналістики*: зб. наук. пр. Уклад. Л.Б. Лавринович. Луцьк: Вежа-Друк, с. 144-147.
14. Шостак О., 2018. Поема Івана Франка «Швінделеса Пархенбліта вандрівка з села Дерихлопи до Америки і назад»: сатиричний образ єврейської еміграції. В: *Матеріали Міжнародного наукового конгресу до 160-річчя від дня народження Івана Франка. Львів, 22–24 вересня. У 2 т., т. 1.* Львів: ЛНУ імені Івана Франка, с. 699-710.

АНОТАЦІЯ

Шостак О.О. «Еміграційний» текст Івана Франка. – На правах рукопису.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата філологічних наук (доктора філософії) за спеціальністю 10.01.06 «Теорія літератури» (035 – Філологія). – Львівський національний університет імені Івана Франка, Львів, 2018.

Дисертація репрезентує перше в українському літературознавстві комплексне дослідження проблеми художнього осмислення еміграції у творчості І. Франка. Феномен «еміграційного» тексту І. Франка трактується як персональна поліструктурна надтекстова єдність, яка складається зі спільних за семантикою і формою художніх творів, що розкривають тему еміграції та об'єднані центральними просторовими топосами батьківщини і чужини, переведеними в сакральний реєстр образної антитези раю / пекла. Встановлено корпус творів письменника, присвячених проблемі еміграції з Галичини кінця ХІХ – початку ХХ ст., з виокремленням ядерних і периферійних субтекстів. Визначено центральні сюжетні мотиви, образи-топоси, що формують його структурну основу. До комплементарного блоку художніх текстів зараховано публіцистику письменника (1891–1897), епістолярій та мемуаристику (про участь І. Франка в еміграційному русі). Твори про еміграцію аналізуються на основі трьох теоретико-методологічних пропозицій – поетики, риторики та інтерпретації. Центральне місце відводиться риторичному аналізу, ґрунтованому на з'ясуванні комунікативних стратегій художньої мови на рівні їх співвіднесення з авторською інтенцією та рецепцією читача. Корпус творів І. Франка про еміграцію розглядається як складова «еміграційного» тексту української літератури кінця ХІХ – початку ХХ ст.

Ключові слова: «еміграційний» текст Івана Франка, надтекст, поетика, неориторика, рольова лірика, риторична стратегія, авторська інтенція, пам'ять літератури, інтерпретація, художній код, мотивний репертуар, топос батьківщини, емігрантський фольклор.

АННОТАЦИЯ

Шостак О.А. «Эмиграционный» текст Ивана Франко. – На правах рукописи.

Диссертация на соискание ученой степени кандидата филологических наук (доктора философии) по специальности 10.01.06 «Теория литературы» (035 – Филология). – Львовский национальный университет имени Ивана Франко Министерства образования и науки Украины, Львов, 2018.

Диссертация представляет первое в украинском литературоведении комплексное исследование проблемы художественного осмысления эмиграции в творчестве И. Франко. Феномен «эмиграционного» текста И. Франко рассматривается как персональное полиструктурное сверхтекстовое единство, состоящее из общих по семантике и форме художественных произведений, раскрывающих тему эмиграции и объединенных центральными пространственными топосами родины и чужбины, которые соотносятся с сакральными образами рая и ада. Представлен корпус произведений писателя, посвященных проблеме эмиграции из Галичины конца XIX – начала XX вв., с выделением ядерных и периферийных субтекстов. Определены центральные сюжетные мотивы, образы-топосы, формирующие его структурную основу. К комплементарному блоку художественных текстов зачислены публицистика писателя (1891–1897), эпистолярный и мемуаристика (об участии И. Франко в эмиграционном движении). «Эмиграционные» произведения анализируются в русле трех теоретико-методологических подходов – поэтики, риторики и интерпретации. Центральное место занимает риторический анализ, основанный на определении коммуникативных стратегий художественного языка на уровне их соотношения с авторской интенцией и рецепцией читателя. Корпус произведений И. Франко об эмиграции рассматривается как составляющая «эмиграционного» текста украинской литературы конца XIX – начала XX вв.

Ключевые слова: «эмиграционный» текст Ивана Франко, сверхтекст, поэтика, неориторика, ролевая лирика, риторическая стратегия, авторская интенция, память литературы, интерпретация, художественный код, мотивный репертуар, топос родины, эмигрантский фольклор.

ABSTRACT

Shostak O.O. I. Franko's «emigrational» text. – As a manuscript.

Thesis for a Candidate Degree of Philological Sciences (Philosophy Doctor) in specialty 10.01.06 «Theory of Literature» (035 – Philology). – Ivan Franko National University of Lviv, Lviv, 2018.

Thesis presents a complex research of artistic interpretation of emigration in I. Franko's literary works for the first time in Ukrainian literary studies. The phenomenon of I. Franko's «emigrational» text is interpreted as a personal multi-structural supertext unity consisted of common according to semantics and shape literary works that reveal emigration subject matter and are joined by the central space

topoi of motherland and outland interpreted in a sacral register of characters' antithesis of paradise and hell. The author outlines writer's literary works corpus devoted to the issue of emigration from Halychyna at the end of the XIX – beginning the XX centuries (list of early poetries, poem «Shvindelesa Parkhenblita vandrivka z sela Derykhlopy do Ameryky i nazad», story «Dovbaniuk», short novel «Dlia domashnoho ohnyshcha», comedy «Maister Chyrniak», drama «Do Brazyl'ii», story «Panshchyznianykhlib», poetic cyclus «Do Brazyl'ii», novel «Perekhresni stezhky», short stories «Batkivshchyna», «Soichyne krylo»). The central plot motives, characters-topoi forming its structural base are identified. The part of literary works is supplemented by the writer's publicistic writings in 1891–1897, epistolary and memoiristics (about I. Franko's intensions to emigrate and his participation in emigrational movement). Emigrants' folklore of those times is an important generative factor of the cultural context.

I. Franko's literary works about the emigration are analyzed basing on three theoretical and methodological suggestions – poetic manner, rhetoric, and interpretation. The central position belongs to the rhetorical analysis based on determination of communicative strategies of artistic language on the level of its correlation to writer's intension and reader's perception. Specific features of emigrational subject matter representation are compared in the core subtexts (cyclus «Do Brazyl'ii») and peripheral subtexts. I. Franko's literary works corpus about the emigration is considered as a constituent of «emigrational» text of Ukrainian literature at the end of the XIX – beginning the XX centuries constructed according to the principle of traditional narrative that gets closer to folk matrix. I. Franko creates original interpretation of emigration with combined tradition and innovation.

Key words: I. Franko's «emigrational» text, supertext, poetic manner, neo-rhetoric, role-based lyrics, rhetorical strategy, author's intension, literary memory, interpretation, artistic code, motive repertoire, motherland topos, emigrants' folklore.

Підписано до друку 25.09.2018 р. Формат 60x90 1/16.
Папір офсет. Гарнітура Times New Roman. Обл.-вид.арк. 0,9.
Наклад 100 прим. Зам. №542/2.

Віддруковано засобами оперативної поліграфії
редакційно-видавничого відділу
Рівненського державного гуманітарного університету.
33028, м. Рівне, вул. Степана Бандери, 12, тел. (0362) 26-48-83

